

ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

КРИСАНЬ Тетяна Євгенівна - кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 347.1

В статье идёт речь о гражданско-правовых гарантиях, требующих системного исследования, поскольку значительный объем новых гарантий, который появляется с развитием гражданских правоотношений как законных, так и договорных, может быть исследовано в качестве самостоятельной системы, которая находится внутри общей системы гарантий, как одного из обособленных образований. Для решения данной задачи следует все гражданско-правовые гарантии объединить в систему в соответствии с их функциональным направлением.

Ключові слова: *цивільно-правові гарантії, системне дослідження, аналіз.*

Постановка проблеми у загальному вигляді

Дослідження системності цивільно-правових гарантій є актуальним. Система (від грец. *systema* – ціле, складене з частин, з'єднання) – безліч елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках одне з одним, які утворюють певну цілісність, єдність. У сучасній науці дослідження систем різного роду проводиться у рамках системного підходу, різних спеціальних теорій систем, в кібернетиці, системотехніці, системному аналізі і т.д. Це слово вживається для позначення порядку, обумовленого плановим, закономірним розташуванням частин у визначеному зв'язку між собою [1]. Сукупність частин ще не система. Ці частини лише склад системи, тобто перелік предметів, речей, явищ. У науці прийнято

під складом розуміти сукупність елементів, при виявленні яких враховується тільки їх кількість, а не традиційне розташування. Компоненти системи, маючи відносну самостійність, підкоряються закономірностям функціонування і розвитку цілого; вони не можуть існувати поза цим цілим, не враховуючи системних якостей [2].

При системному підході до вивчення явища акцент робиться не стільки на опис елементів системи, скільки на аналіз їх зв'язків, пошук функцій кожного елемента в усій системі, адже саме самостійна функція елемента є основою для його виділення в систему [3]. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що усі гарантії взаємозв'язані між собою і утворюють логічну систему. Загальна система включає до свого складу різноманітні гарантії різних правових галузей і їх інститутів. Загальна система юридичних гарантій слугує, головним чином, для вираження внутрішніх зв'язків правових явищ, їх організації і структури. На нашу думку, структура загальної системи може формуватися як з окремих елементів, так і системних утворень, але вужчих за своїм змістом, ніж загальна система гарантій. Залежно від предмета регульованої сфери державні гарантії можуть встановлювати і забезпечувати захист особистим правам громадян, гарантувати права в сімейному, житловому, кримінальному і інших галузях права. Можливо припустити, що усі вони виступають самостійними сегментами такого масштабного утворення, як загальна система правових гарантій [4].

Цивільно-правові гарантії займають своє місце в загальній системі юридичних гарантій, будучи при цьому їх складовою. Загальна система юридичних гарантій – не проста їх сукупність. Між гарантіями існують складні системні зв'язки. Жодна гарантія не діє самостійно, ізольовано від інших. Тому, щоб правильно зрозуміти сутність цивільно-правових гарантій, їх необхідно розглядати в системі загальних гарантій. У будь-якій системі елементи виражають цілісність і взаємозв'язок між собою. Об'єктом системного утворення в даному випадку виступають цивільно-правові гарантії, де предметом регулювання є суб'єктивні права фізичних осіб.

Метою статті є системне дослідження цивільно-правових гарантій, оскільки значний об'єм нових гарантій, який з'являється з розвитком цивільних правовідносин як законних, так і договірних, може бути досліджено в якості самостійної системи, що знаходиться всередині загальної системи гарантій, як одної із відокремлених утворень. Для вирішення даного завдання слід всі цивільно-правові гарантії об'єднати в систему відповідно до їх функціонального спрямування.

Аналіз останніх досліджень та виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз цивільно-правових гарантій як системної цілісності дозволить глибоко і всебічно пізнати їх природу, функціонування і ефективність дії. Системний підхід до правових явищ і, у тому числі, безпосередньо, що відноситься, до проблематики питання, яка розглядається нами, має як статичні, так і динамічні властивості, припускає його комплексне дослідження.

Системний підхід дозволяє виявити внутрішній механізм не лише дії окремих його компонентів, але і їх взаємодію на різних рівнях. Особливо яскраво це проявляється при розгляді конституційного блоку державних гарантій суб'єктивних прав фізичних осіб і його взаємодію з блоком гарантій галузевого й інституціонального рівнів. Формування галузевого рівня системи гарантій в повному об'ємі залежить від

принципів, закріплених в Конституції, і не може вступати з ними в протиріччя.

Система юридичних гарантій цивільних прав фізичних осіб має свою внутрішню побудову, яка обумовлена зв'язками, що виникають між її компонентами. Процес дослідження системи цивільно-правових гарантій, а головне, її елементів, дозволить раціонально побудувати, виходячи із ступеню конкретної спрямованості окремих гарантій, їх взаємозв'язану структуру.

Загальний вид системи цивільно-правових гарантій повинен включати блок конституційних гарантій як сукупність, що закріплює основи гарантованості прав фізичних осіб. Наступний рівень системи складає блок гарантій, що містяться в актах цивільного законодавства України: ЦК України, інші закони України, які видаються відповідно до Конституції та ЦК; акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, які мають загальнонормативний характер і регулюють цивільні правовідносини. Третій блок утворюють гарантії, що містяться у договорах, звичаях, які виступають джерелом цивільного права.

Отже, перший рівень системи складають конституційні гарантії, які впливають на основи гарантованості суб'єктивних прав фізичних осіб. Саме Конституція України створює «базу» для всіх галузевих, у тому числі цивільно-правових гарантій.

Конституція – ця генеральна угода між усіма соціальними групами, включаючи владу, бізнес, суспільство в цілому, стосовно фундаментальних правил, за якими живе країна. Це та рамка юридично необхідного і можливого, вихід за межі якої суспільство не може не сприймати як загрозу основам свого існування [5].

Діюча Конституція України має пряму дію та гарантує стійкість і передбаченість цивільного законодавства. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави (ст. 3 Конституції). Відповідно до ст. 14 Конституції право власності на землю гарантується. Громадяни і юридичні особи мають рівні права на придбання земельних ділянок у власність.

Конституція України виходить з прин-

ципу незалежності прав і свобод людини і громадянина, сформульованих в її другому розділі від свавілля держави. Саме володіння правами і свободами, на які не може посягати держава, робить людину самостійним суб'єктом.

Так, кожний має право мати в приватній власності майно без обмеження кількості. Кожен може вільно використати своє майно, свої знання і можливості для будь-якої економічної діяльності. Стаття 42 гарантує кожному право на заняття підприємницькою діяльністю. Безперешкодне здійснення економічної діяльності, свобода підприємництва повинні підтримуватися законом, який, у свою чергу, забороняє недозволені форми і методи конкуренції. Конституція України гарантує свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ч. 1 ст. 54).

Відповідно, конституція передбачає забезпечувальні гарантії, які знайшли своє втілення у ст. 55 Конституції. Кожному гарантується судовий захист. Рішення і дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені до суду.

Крім того, якщо вичерпані усі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту, кожен має право відповідно до міжнародних договорів звертатися до відповідних міжнародних установ чи до відповідних міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Таким чином, аналіз деяких положень Конституції України дозволяє зробити висновок про наявність у ній найважливіших принципів, що відбивають основну спрямованість цього акту на реалізацію суб'єктивних прав фізичних осіб, пов'язаних передусім зі свободою, рівністю і незалежністю людини і громадянина.

Наступний рівень системи цивільно-правових гарантій складає блок гарантій, що містяться в актах цивільного законодавства України: ЦК України, інші закони України, які видаються відповідно до Кон-

ституції та ЦК; акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, які мають загальнонормативний характер і регулюють цивільні правовідносини. Саме норми ЦК України відіграють важливу роль у регулюванні цивільних правовідносин, є комплексним нормативним актом, що регламентує гарантії цивільних прав учасників особистих немайнових та майнових відносин.

У той же час в даний рівень системи входять гарантії, регламентовані законами та підзаконними актами, які мають конкретну дію на інституційні відносини галузі права.

Так, залежно від сфери правової дії певні гарантії ми зустрічаємо в законах, регулюючих інтелектуальну діяльність: «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року, «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» від 13 грудня 1991 року, «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 року, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 року, «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року, «Про охорону прав на знаки товарів та послуг» від 15 грудня 1993 року. Так, відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р., винахіднику належить право авторства, яке є невідчужуваним особистим правом і охороняється безстроково. Закон «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. охороняє твори у галузі науки, літератури і мистецтва. Держава гарантує автору або особі, яка має відповідне право, виключні права на використання твору в будь-якій формі та будь-яким способом.

Певні гарантії містяться в законах, що регулюють корпоративні правовідносини та містять низку законних гарантій: «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., «Про акціонерні товариства» 17 вересня 2008 р., «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року, «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р., «Про приватизаційні папери» від 6 березня 1992 р. т «Про інвестиційну діяль-

ності» від 18 вересня 1991 р., «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р..

Гарантії інституту зобов'язального права в законах: «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», «Про іпотеку», «Про заставу», «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», «Про фінансовий лізинг», «Про обіг векселів в Україні», «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва» та ін..

Звичайно, перелік законів, що визначають певні гарантії інститутів цивільного права можна продовжувати, але завдання полягає не в переліку існуючих законодавчих актах, а в системі, яка їх включає.

Не можна залишити без уваги гарантії, що можуть міститися у договорах, звичаях, які виступають джерелом цивільного права, особливо це виражається в простих гарантіях, про які буде йти мова при розгляді питання класифікацій гарантії.

Під правочином необхідно розуміти дію, яка спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. За своїм характером правочин завжди належить до правомірних дій. Законодавством встановлено ряд загальних вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину, зокрема:

1) зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства;

2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;

3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі;

4) правочин має вчинятися у формі, встановленій законом;

5) правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;

6) правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами) не може суперечити

правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (ст. 203 ЦК України) [6].

Враховуючи, значну роль правочинів у цивільних правовідносинах, слід зазначити, що, окрім низки цивільно-правових договорів, гарантії містяться у спадковому, шлюбному, засновницькому договорі.

Так, наприклад, інститут спадкового договору має тісний зв'язок з підгалуззю зобов'язального, а не спадкового права, оскільки виступає різновидом договорів про передачу майна у власність набувача. Важливою рисою зобов'язального права є те, що для попереднього забезпечення майнових інтересів кредитора, отримання ним гарантії належного виконання боржником зобов'язання, а також у цілях запобігання або зменшення розміру негативних наслідків, що можуть настати у випадку його порушення, використовуються спеціальні міри забезпечувального характеру, передбачені законом або договором.

Гарантування виконання спадкового договору можливе як за допомогою спеціальних засобів, встановлених законом (ст. 1307 ЦК України) саме для цих відносин, так і шляхом використання загальних способів забезпечення виконання зобов'язань (глава 49 ЦК України), а також використання мір цивільної відповідальності, передбачених за порушення зобов'язань (глава 51 ЦК України). За допомогою загальних способів забезпечення виконання зобов'язань (неустойки, завдатку, застави, поруки, гарантії, притримання) можуть забезпечуватися інтереси учасників спадкового договору лише до того часу, поки відносини сторін мають характер зобов'язання, тобто до моменту смерті відчужувача. Такий висновок слідує з того, що після смерті відчужувача зобов'язання, що існували раніше, припиняються і набувач стає власником майна.

Гарантії виконання спадкового договору слід вбачати у правилі ст. 1304 ЦК України, у якій передбачено, що спадковий договір укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. При посвідченні спадкового договору, якщо об'єктом договору є майно, нотаріусом накладається заборона відчуження у встанов-

леному порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору (п. 236 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України). Накладення заборони відчуження майна вноситься до спеціального реєстру заборон, а також реєструється в алфавітній книзі обліку заборон. Після вчинення нотаріальної дії відомості про заборону мають бути внесені до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Якщо спадковий договір розривається або припиняється, нотаріус знімає заборону відчуження [7].

Отже, для забезпечення виконання спадкового договору законодавець встановив, по-перше, що нотаріус покладає на майно, яке вказане в договорі, заборону відчуження, і це слугує гарантією того, що набувач за договором після смерті відчужувача отримає у власність майно, передбачене договором. Окрім цього, гарантії по спадковому договору забезпечують права як набувача, так і відчужувача майна.

Шлюбний договір також є гарантією цивілізованого розлучення та уникнення судових спорів. Відповідно до Сімейного кодексу України, шлюбний договір – це договір, який укладається особами, що подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям, і регулює майнові відносини між подружжям, визначає їх майнові права та обов'язки як у шлюбі, так і в разі його розірвання. Саме за допомогою шлюбного договору сторони мають можливість відійти від встановленого законом режиму майна подружжя та регулювати свої майнові відносини відповідно до своїх індивідуальних потреб.

Шлюбний договір є гарантією здійснення майнових прав кожного із подружжя та, на відміну від загальних правил сімейного законодавства, може передбачати договірний порядок реалізації майнових прав на випадок припинення шлюбних відносин. Зокрема, може бути встановлено, що певне майно, яке належало одному із подружжя до шлюбу або буде одержане під час шлюбу в дар, стає їхнім спільним. Сумісною власністю може бути визначено, на розсуд подружжя, розмір часток у праві власності на майно, що буде належати у період шлюбу;

може бути передбачено умови поділу спільного майна у разі розірвання шлюбу, а також порядок погашення боргів кожному з подружжя за рахунок спільного чи роздільного майна [8].

Отже, у даному разі не певні умови, пункти договору є гарантією суб'єктивних прав, а безпосередньо наявність шлюбного договору є певною гарантією майнових прав подружжя.

Таким чином, враховуючи сутність договору, його цінність для сторін, які його укладають з позиції гарантованості належного виконання кожним своїх зобов'язань, слід включити його до системи цивільно-правових гарантій.

Поряд з нормативно-правовим актом, який тривалий час вважався чи не єдиним джерелом і формою права, сьогодні законодавчо закріплено правовий звичай, звичай ділового обороту, національний звичай, торговельний звичай як форму права (ст. 7 Цивільного кодексу України, ст. 11 Сімейного кодексу України, ст. 4 Господарського процесуального кодексу та у Кримінальному кодексі України – ст. 438 – «порушення законів та звичаїв війни»). Стаття 7 ЦК України допускає можливість застосування в регулюванні цивільно-правових відносин звичаїв, зокрема звичаїв ділового обороту (відсильне регулювання), а в п. 2 цієї ж статті встановлено, що звичаї, що суперечать договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовуються. З даного положення ясно, що звичай ділового обороту визнається субсидіарним джерелом права і має «меншу» юридичну силу порівняно з законодавством та договором сторін.

Існують й інші норми цивільного законодавства, які встановлюють порядок застосування звичаєвих норм у правовому регулюванні відносин, зокрема у зобов'язаному праві та мають умови гарантованості.

Підсумовуючи дослідження, можна зробити **висновок**, що цивільно-правові гарантії, які містяться в актах цивільного законодавства, здатні створити свою власну підсистему, ціллю якої є захист прав та

АНОТАЦІЯ

У статті йде мова про цивільно-правові гарантії, що потребують системного дослідження, оскільки значний об'єм нових гарантій, який з'являється з розвитком цивільних правовідносин як законних, так і договірних, може бути досліджено в якості самостійної системи, що знаходиться всередині загальної системи гарантій, як одної із відокремлених утворень. Для вирішення даного завдання слід усі цивільно-правові гарантії об'єднати в систему відповідно до їх функціонального спрямування.

SUMMARY

In the article are talking about is a question of civil and legal Guarantee, trebuyuschyh systematic study, Since Significant Volume of guarantees of new, kotoryu povavlyayetsya with the development of civil pravootnoshenyy, kak zakonnyh so i dohovornyyh, Maybe of research in his capacity as samostoyatelnoy system, kotoraja is on intra system with total guarantees, As one obosoblennyh of Educatio. For solutions dannoy problem it should be all of civil and legal Guarantee ob'edynyt in the system in accordance with s funktsyonalnym direction.

інтересів фізичної, юридичної особи, яким надається відповідна гарантія. Юридичні гарантії цивільних прав досліджуються як самостійна система, що знаходиться всередині загальної системи гарантій, як одної із відокремлених утворень, та об'єднані в систему відповідно до їх функціонального спрямування.

Література:

1. Большая энциклопедия «Кирилла и Мефодия». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://km.ru/>
2. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Изд-во Эксмо, 2006.
3. Молодцов М.В. Система советского трудового права и система законодательства о труде. М., 1985. – 175 с.
4. Кашанина Т.В., Кашанин А.В. Основы российского права: Учебник для

вузов. 2-е изд., изм. и доп. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. М, 2001. – 800 с.

5. Боткин И.О. Государственные гарантии предпринимательской деятельности. Дисс. ... канд. юрид. наук. – Москва, 1994. – С.40.

6. Зорькин В.Д. Конституция, демократия, правовое государство/ В. Зорькин // Журнал российского права. – 2003. – №11. – С. 8- 18.

7. Михайлів М.О. Форма правочину та правові наслідки її недотримання/ М. Михайлів// Держава і право. – Вип. 51. – С. 34-39.

8. Жилінкова І. Шлюбний контракт: чинне законодавство та перспективи його розитку/І. Жилінкова //Право України. – 2000. – №6. – С. 108- 117.